

Ο ρόλος και η συμβολή του Παναγιώτη Κρεββατά στην Επανάσταση

*«...ἦτον ἄνθρωπος με̃ νοῦ
καὶ πολλὰ ὠφέλιμος γιὰ τὴν Πατρίδα»*

ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΗΜΕΡΙΔΑΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

Φορέας Ιστορικής Έρευνας

Σπάρτη 2025

Νίκος Ι. Καρμυόρης

Γεννήθηκε το 1989 στη Σπάρτη και ζει στην Αθήνα. Σπούδασε Ιστορία στο Τμήμα Ιστορίας-Αρχαιολογίας της Φιλοσοφικής του ΕΚΠΑ και είναι κάτοχος μεταπτυχιακού τίτλου Νεότερης και Σύγχρονης Ιστορίας του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου. Ασχολείται ενεργά με τα κοινά από την εφηβεία του, έχοντας αναλάβει θέσεις ευθύνης σε πολιτιστικούς και αθλητικούς φορείς και Επιτροπές

ΟΤΑ. Αρθρογραφεί από τα φοιτητικά του χρόνια στον έντυπο και ηλεκτρονικό επαρχιακό Τύπο. Έχει εκδώσει μια ιστορική έρευνα, έχει επιμεληθεί εκδόσεις πρακτικών ημερίδων, έχει δημοσιεύσει επιστημονικά άρθρα, έχει συμμετάσχει σε συνέδρια και ημερίδες, κι έχει πραγματοποιήσει ομιλίες σχετικά με την τοπική, Νεότερη και Σύγχρονη Ιστορία της Λακεδαιμόνος. Ασχολείται, παράλληλα, με την λογοτεχνία: διηγήματά του έχουν διακριθεί σε λογοτεχνικούς διαγωνισμούς και έχουν συμπεριληφθεί σε συλλογικούς τόμους, ενώ το 2018 κυκλοφόρησε το πρώτο του παιδικό λογοτεχνικό βιβλίο. Την περίοδο 2019-2020 εργάστηκε ως ιστορικός-ερευνητής στο Πολιτιστικό Ίδρυμα Χατζηγάκη. Είναι ιδρυτής του Φορέα Ιστορικής Έρευνας «Σπάρτη 2034».

Νίκος Ι. Καρμούρης

Ιστορικός – MSc Νεότερη και Σύγχρονη Ιστορία,
Ιδρυτής Φορέα Ιστορικής Έρευνας «Σπάρτη 2034»

Ποια η σχέση του Ελευθερίου Βενιζέλου με τους Κρεββατάδες του Μυστρά;

«...Και ἐγὼ ἀπὸ ἐδῶ κατάγομαι. Τὸ σπίτι τῶν προγόνων μου βρίσκεται ἀκόμη στὸ Μυστρά»¹. Η φράση αυτή ανήκει στον Ελευθέριο Βενιζέλο. Ειπώθηκε στη μία και μοναδική επίσκεψή του στη Σπάρτη, τον Μάιο του 1929, απευθυνόμενος από το μπαλκόνι του Δημαρχείου στον λαό της πόλης, κι αποτελεί την πρώτη δημόσια καταγεγραμμένη παραδοχή του σχετικά με τη φημισολογούμενη καταγωγή της οικογένειάς του από τους Κρεββατάδες του Μυστρά.

Σε μία από τις πιο πρόσφατες μελέτες για τον σπουδαίο Έλληνα πολιτικό, ο καθηγητής Θάνος Βερέμης γράφει: «Σύμφωνα με σοβαρές μαρτυρίες, ο Ελευθέριος Βενιζέλος κατάγεται από την οικογένεια Κρεββατά της Λακωνίας. Ο Μπενιζέλος Κρεββατάς, μετά την ανάμειξη του στην εξέγερση του Ορλώφ κατά των Οθωμανών το 1770, δραπέτευσε στην Κρήτη για να γλιτώσει τις συνέπειες της σκληρής καταστολής. Ο απόγονός του Πέτρος Βενιζέλος είχε πέντε αγόρια. Ένα από αυτά, ο Κυριάκος, απέκτησε με τη Στυλιανή (το γένος Πλουμιζάκη) τον Ελευθέριο, στις 11 Αυγούστου του 1864 στις Μουρινές Χανίων»².

Η πιο διαδεδομένη άποψη, η οποία αναπαράχθηκε κατά κόρον και σχεδόν αντιγραφικά –με διάφορες, βέβαια, παραλλαγές– στη βιβλιογραφία και στον Τύπο³, υποστήριζε πως μετά τα Ορλωφικά

1. Ανδρέας Ι. Βέλμαχος, «Γύρω από την καταγωγή του Έλευθερίου Βενιζέλου», *Λακωνικά*, τχ. 16, Ιούλ.–Αύγ. 1966, σ. 106.

Σημ.: Τα λόγια του Βενιζέλου αποδίδονται σύμφωνα με τις μνήμες του Ανδρέα Βέλμαχου, όπως καταγράφηκαν στο ανωτέρω άρθρο του. Ο Κωνσταντίνος Λουμάκης, μαθητής στο σχολαρχείο κατά την επίσκεψη του Βενιζέλου στη Σπάρτη, τα μετέφερε σύμφωνα με τις δικές του μνήμες ως εξής: «...άλλως τε, μὴ ξεχνᾶτε, ὅτι καὶ ἐγὼ ἀπὸ ἐδῶ, ἀπὸ τὸν Μυστρά, κατάγομαι...» [βλ.: Κωνσταντίνος Λουμάκης, «Ελευθέριος Κρεββατάς-Βενιζέλος (Ἡ ἐκ Μυστρά καταγωγή τοῦ Ἐλευθ. Βενιζέλου)», *Λακωνικά*, τχ. 102, Μάρ.–Απρ. 1981, σ. 44]. Η εφημερίδα «Πατρίς» (αρ.φ. 422, 8-5-1929, σ. 8) τα είχε καταγράψει εκείνη την εποχή έτσι: «[...] καὶ τὸ γεγονός ὅτι κάπου ἐδῶ κοντὰ εὐρίσκεται τὸ χωριὸ μου ὁ Μυστράς, ἀπὸ καιροῦ μοῦ ἐκίνησαν τὴν ἐπιθυμίαν νὰ ἐπισκεφθῶ τὴν Σπάρτην».

2. Θάνος Βερέμης, *Ελευθέριος Βενιζέλος: ο οραματιστής του εφικτού*, εκδ. Μεταίχμιο, Αθήνα 2017, σ. 31.

3. βλ. ενδεικτικά: Γεώργιος Ε. Παπαντωνάκης, *Ἡ πολιτικὴ σταδιοδρομία του Ἐλευθ. Βενιζέλου*, τ. Α', Τύποις Εκδοτικῆς, Αθήνα 1929, σσ. 11-12 · Νικόλαος Β. Τωμαδάκης, *Ο Βενιζέλος ἔφηθος (γενεαλογικὰ, ἀλληλογραφία, κείμενα)*, εκδ. Κυδωνία, Αθήνα 1964, σσ. 22-23 · Παναγιώτης Χ. Δούκας, *Ἡ Σπάρτη διὰ*

κάποιοι Μπενιζέλος Κρεββατάς κατέφυγε από την Πελοπόννησο στην Κρήτη, όπου, αφού απέκτησε οικογένεια, το βαπτιστικό «Μπενιζέλος»⁴ μετατράπηκε σε επίθετο από τους απογόνους του⁵. Συνοψίζοντας τις εκδοχές, ο πρεσβύτερος Παναγιώτης Κρεββατάς⁶ και ο συγγενής του⁷, Μπενιζέλος Κρεββατάς, διέφυγαν αρχικά στα Κύθηρα⁸. Από εκεί ο μεν Παναγιώτης κατέληξε στην Ύδρα όπου και πέθανε, ενώ αργότερα ο γιος του Δημήτριος επέστρεψε στον Μυστρά ανακτώντας μέρος της πατρικής περιουσίας, ο δε Μπενιζέλος Κρεββατάς κατέφυγε στην

μέσου τῶν αἰώνων, χ.ε., Νέα Ὑόρκη 1922, σσ. 807-809 · Λουμάκης, ό.π., σσ. 43-45 · Βέλμαχος, ό.π., σ. 106 · «Σύντομος Βιογραφία τοῦ Βενιζέλου», Ἐσπερινός Ταχυδρόμος, αρ.φ. 5557, 21-3-1937, σσ. 1-2 · «Ο Ἐλευθέριος Βενιζέλος: Ἡ πολυκύμαντος σταδιοδρομία του· Τὰ κυριώτερα στάδια τῆς ζωῆς του· Αὐγούστος 1864-Μάρτιος 1936», Ἡ Καθημερινή, αρ.φ. 5080, 19-3-1936, σσ. 3-4.

4. Το όνομα Μπενιζέλος ως βαπτιστικό υπήρξε διαδεδομένο στη Λακεδαίμονα και συναντάται –σπανιότατα πλέον– και ως τις μέρες μας στην περιοχή. Κατά μία εκδοχή προέρχεται από το ιταλικό Bonangelo ή Benangelo κ.ο.κ., το οποίο μεταφράζεται ως Καλάγγελος ή Αγαθάγγελος [βλ.: Δημήτρης Μαυριδερός, *Ἐλευθέριος Βενιζέλος (1864-1936). Γενεαλογική προσέγγιση τῆς ἀπό ἀρρενογονία καταγωγῆς του*, Αθήνα 2006, σ. 22], άποψη την οποία είχε αναπτύξει νωρίτερα και ο ακαδημαϊκός Νίκος Βέης (βλ.: Νίκος Α. Βέης, «Οἱ Κρεββατάδες τοῦ Μυστρά και οἱ Βενιζέλοι τῆς Κρήτης», *Ἐλευθερία*, αρ.φ. 1395, 20-3-1949, σ. 4). Κατά μία άλλη εκδοχή, σύμφωνα με τον Στ. Ι. Στεφάνου, προέρχεται από τον εξελληνισμό του ονόματος Μπενέδικτος, το οποίο στον φραγκοκρατούμενο Μοριά έγινε «Μπενής» και «Μπενιζέλος», από όπου προέρχεται και το επίθετο «Μπενάκης» (βλ.: Στέφανος Ι. Στεφάνου, *Ἐλευθέριος Βενιζέλος: πλαστοουργός Ἱστορίας*, έκδ. Ἴδρυμα Ἱστορίας Ἐλευθερίου Βενιζέλου, Αθήνα 1977, σ. 4).

5. Λέγεται πως τα παιδιά του αποκαλούνταν από τους ντόπιους «Μπενιζελάκια», εξ ου και το επίθετο «Βενιζέλος».

6. Πρόκειται για τον Παναγιώτη Δ. Κρεββατά (Μυστράς, 1694 –Ύδρα, ;), παππού του αγωνιστή του 1821, Παναγιώτη Κρεββατά. Ο Στ. Στεφάνου (ό.π., σσ. 3-4) επικαλούμενος τον Αμβρόσιο Φραντζή ανέφερε πως ο πρεσβύτερος Παναγιώτης Κρεββατάς «λίαν φιλελεύθερος ὢν, εἶχε συνεννοηθῆ τῷ 1768 μετὰ τῶν ἐπίσης ἰσχυρόνων προεστῶν Μπενάκη τῶν Καλαμῶν και Παναγιώτη Ζαΐμη, κι ἐπικαλεσθέντες δι' ἀναφορὰς των τὴν βοήθειαν τῆς Ρωσίας, ἐκίνησαν εἰς ἐπανάστασιν τῷ 1769 τὴν Πελοπόννησον. Ἀποτυχόντος ὅμως τοῦ κινήματος ἐκείνου, ὁ Παναγιώτης Κρεββατᾶς ἔπαυε τὰ πάνδεινα. Πᾶσαν μὲν τὴν κινητὴν περιουσίαν του ἔδαπάνησε εἰς συντήρησιν τῆς ἐπαναστάσεως. Πᾶσαν δὲ τὴν ἀκίνητον ἐδήμευσαν οἱ Τοῦρκοι...». Για τη δράση των Κρεββατάδων του 18ου αιώνα, βλ. ενδεικτικά: Αμβρόσιος Φραντζής, *Ἐπιτομή τῆς Ἱστορίας τῆς ἀναγεννηθείσης Ἑλλάδος*, τ. Α', Ἐν Ἀθήναις 1839, σσ. 6-9 και Γεώργιος Δ. Ἀναγνωστόπουλος, «Κρεββατάδες και Λακεδαίμων», *Λακωνικά*, τχ. Α', έκδ. Ἐνωση τῶν Ἀττικῆ Λακεδαιμονίων, ἐν Ἀθήναις 1932, σσ. 173-291.

7. Κατά την επικρατούσα άποψη ο Παναγιώτης και Μπενιζέλος Κρεββατάς ήταν άδελφια. Ο Γ.Δ. Αναγνωστόπουλος, όμως, ανέφερε στα «Λακωνικά» (ό.π., σ. 181): «... ὁ [Παναγιώτης] Κρεββατᾶς κατέφυγεν εἰς Κύθηρα, ὅπου ἐπίσης κατέφυγε και ὁ ἀδελφός του, ἢ ἀνεψιός του, Μπενιζέλος Κρεββατᾶς». Αρκετά χρόνια αργότερα, διατυπώνοντας μια σειρά προβληματισμών, υποστήριξε πως ο Μπενιζέλος Κρεββατάς πιθανότατα δεν ήταν αδελφός του πρεσβύτερου Παναγιώτη Κρεββατά, αλλά σύγχρονος της γενιάς του υιού του, Δημήτρη (βλ. σχετικά στο: Γεώργιος Δ. Ἀναγνωστόπουλος, «Σχετικά με τὴν ἀπό Μυστρά καταγωγὴν τοῦ Ἐλευθερίου Βενιζέλου», *Λακωνικὴ Δράσις*, αρ.φ. 105, 10-5-1966, σ. 4).

8. Γενικότερα, η ιστορία της μετακίνησης των Κρεββατάδων συναντάται, από πηγή σε πηγή, με διάφορες μικρο-παραλλαγές. Για παράδειγμα, ως πρώτος –ενδιάμεσος– τόπος της μετοίκησης τους, σε κάποιες εκδοχές αναφέρεται η Επίδαυρος Λιμηρά, που, ωστόσο, βρίσκεται αντίκρου των Κυθήρων.

Κρήτη κι εγκαταστάθηκε στα Χανιά. Ο γιος του, Χατζηπέτρος⁹ Βενιζέλος, απέκτησε πέντε γιους, ανάμεσά τους κι ο πατέρας τού Ελευθερίου Βενιζέλου, Κυριάκος.

Σε βάθος ενός αιώνα και πλέον –από όταν δηλαδή ο Κρήτας πολιτικός εμφανίστηκε στο ελλαδικό προσκήνιο μέχρι σήμερα– για τη γενεαλογία του έχει καταναλωθεί αρκετή μελάνη και έχουν υποστηριχθεί πάρα πολλά. Το ζήτημα αυτό, όπως άλλωστε κι ο ίδιος, δίχασε. Ιστορικοί, μελετητές, ιστοριοδίφες –ή άτομα που ήθελαν απλώς να εκφέρουν κάποια άποψη!– τάχθηκαν άλλοι υπέρ της καταγωγής του από τους Κρεββατάδες του Μυστρά¹⁰, ενώ άλλοι την αμφισβήτησαν¹¹, προβάλλοντας και στις δύο περιπτώσεις μια σειρά –όχι πάντοτε ισχυρών ή τεκμηριωμένων– επιχειρημάτων και συλλογισμών. Για παράδειγμα, ο Ακαδημαϊκός Νίκος Βέης, μην αποκλείοντας τον έμμεσο συσχετισμό της οικογένειας του Βενιζέλου με τους Κρεββατάδες, αμφισβήτησε την άμεση ύπαρξη δεσμών των Βενιζέλων της Κρήτης με τον Μπενιζέλο Κρεββατά, δηλαδή με τον συνδεδετικό κρίκο της γενεαλογίας! Υπήρξαν βέβαια και οι πιο ορθολογικές και ψυχραιμες γνώμες, όπως του Δικαίου Βαγιακάκου, ο οποίος σε ένα άρθρο του στα «Λακωνικά» σημειώνει: *«μόνον ιστορικοί μαρτυρίες άδιαφιλονίκητοι δύνανται να επιλύσουν το θέμα και να καταστήσουν έπιστημονικώς παραδεκτὴν τὴν παράδοσιν τῆς καταγωγῆς τῶν Βενιζέλων ἐκ τῶν Κρεββατάδων. Τὰ ἄλλα, τὰ ἀμάρτυρα ιστορικῶς, καὶ ποικιλοτρόπως συζητούμενα, ἰδίως μάλιστα κατὰ τὰς ἐκλογὰς ἢ διὰ πολιτικὴν σκοπιμότητα δὲν ἐδραινῶνουν έπιστημονικὴν ἀλήθειαν, οὔτε λαμβάνονται ὑπ' ὄψιν ὑπὸ τῆς*

9. Το όνομα του παππού του Βενιζέλου σε κάποιες περιπτώσεις διαφέρει. Κατὰ άλλους ονομαζόταν Χατζη-Χρήστος (βλ.: Ἀπόστολος Δασκαλάκης, «Ὁ πατέρας τοῦ Ἐλευθερίου Βενιζέλου δάσκαλος στὴ Μάνη», *Λακωνικά*, τχ. 55, Ιαν.-Φεβ. 1973, σσ. 7-9 και Ἀντώνιος Δ. Κατσώρης, «Οἱ Βενιζέλοι καὶ ἡ Μονεμβασία», *Λακωνικά*, τχ. 62, Μάρ.-Ἀπρ. 1974, σσ. 46-47), ἐνὸς σύμφωνα με τὴ μαρτυρία τοῦ Ἀγησίλαου Σγουρίτσα, βασισμένη σε διήγηση τοῦ Ἐλευθερίου Βενιζέλου (βλ. παρακάτω), ονομαζόταν Ἐλευθέριος! Υπάρχουν, βέβαια, και περιπτώσεις ὅπου ως πάππος τοῦ Ελ. Βενιζέλου αναφέρεται ὁ Μπενιζέλος Κρεββατάς (βλ. Παπαντωνάκης, ὀ.π. · Τωμαδάκης, ὀ.π., καθώς και ἔγγραφο Ἀρχείου Σοφ. Βενιζέλου/Φ. 035, τεκμ. 26. (βλ. παρακάτω)). Ἀξιοσημείωτο εἶναι, ἐπίσης, πως στο γενεαλογικὸ δέντρο τῆς οικογένειας Βενιζέλου (επιμ. Ζωὴ Μητσοτάκη), ὅπως αὐτὸ δημοσιεύεται στὴν ιστοσελίδα τοῦ Ἐθνικοῦ Ἰδρύματος Ἐρευνῶν και Μελετῶν «Ἐλευθέριος Κ. Βενιζέλος» (<https://www.venizelos-foundation.gr/wp-content/uploads/genealogical-tree.pdf>), ως γενάρχης τῆς οικογένειας αναγράφεται κάποιος Παναγιώτης Μπενιζελάκης (18ος αἰώνας), ὁ ὁποῖος στὴ σχετικὴ υποσημείωση ταυτίζεται –γενικῶς και αορίστως– με τοὺς Κρεββατάδες τοῦ Μυστρά.

10. βλ. ενδεικτικὰ: Βέλιαχος, ὀ.π. · Λουμάκης, ὀ.π. · Δούκας, ὀ.π. · Δημήτριος Κρεββατάς, *Ἀπὸ τὸν Παναγιώτη Κρεββατὰ στον Ἐλευθέριο Βενιζέλο*, χ.ε., Ἀθήνα 1994 · Παπαντωνάκης, ὀ.π. · Τωμαδάκης, ὀ.π. · Στεφάνου, ὀ.π. · Μαυριδερός, ὀ.π. · Ἀναγνωστόπουλος (1966), ὀ.π.

11. βλ. ενδεικτικὰ: Βέης, ὀ.π. · Λιλή Μακράκη, *Ἐλευθέριος Βενιζέλος 1864-1910. Ἡ διάπλαση ἐνὸς ηγέτη*, ΜΙΕΤ, Ἀθήνα 1992 · Δασκαλάκης, ὀ.π.

έπιστημονικής έρεύνης. Μένει πάντοτε αυτό τὸ ὁποῖον ἀπαιτεῖ ἔρευναν διὰ τὰ θεωρηθῆ ὡς ἀληθές»¹².

Αν και υπάρχουν βιβλιογραφικές αναφορές πως τα περί καταγωγής του τα είχε υποστηρίξει ο ίδιος ο Βενιζέλος αρκετά χρόνια νωρίτερα, πριν ακόμα εμφανιστεί και πρωταγωνιστήσει στον ελεύθερο ελλαδικό χώρο, σε μια επιστολή του το 1899 προς τον οπλαρχηγό Κωνσταντίνο Διγενάκη, η άποψη αυτή είναι εντελώς εσφαλμένη¹³. Ανακαλύπτοντας πρόσφατα¹⁴ την εν λόγω επιστολή, δημοσιευμένη στο «*Βήμα*» στις 18 Μαρτίου 1948, διαπιστώνεται πως ο Βενιζέλος παρέθετε μονάχα βιογραφικά στοιχεία κι ανδραγαθήματα του πατέρα του, απαντώντας με αυστηρό ύφος σε κάποιο προγενέστερο επικριτικό άρθρο του Διγενάκη¹⁵.

Παρά ταύτα, η φήμη της καταγωγής των Βενιζέλων από την οικογένεια Κρεββατά, φαίνεται πως συνόδευε τον Βενιζέλο πριν από τον ερχομό του στην Ελλάδα. Όταν ο Σπαρτιάτης δικηγόρος Αγησίλαος Σγουρίτσας συνάντησε τον Βενιζέλο για πρώτη φορά την πρωτοχρονιά του 1910 –λίγες μόλις ημέρες έπειτα από την έλευσή του στην Αθήνα– στην οικία του Λάκωνα, θεοτοκικού βουλευτή Αναστασόπουλου, γνώριζε ήδη τα περί σύνδεσης Βενιζέλων και Κρεββατάδων από τον Κυριάκο Μητσοτάκη¹⁶, ανεπιό του Βενιζέλου, γιο της αδελφής του Κατίγκως. Τότε, κατά τη διάρκεια μιας στιχομυθίας –όπως την κατέγραψε ο Σγουρίτσας στον Τύπο περίπου μισόν αιώνα έπειτα¹⁷– καθώς ο Βενιζέλος υποστήριξε πως κι ο ίδιος ήταν Σπαρτιάτης, ο Σγουρίτσας άδραξε την ευκαιρία να τον ρωτήσει εάν όσα τον είχε πληροφορήσει ο Μητσοτάκης ήταν πράγματι αληθή. Ο Κρήτας πολιτικός αρχικά τον διαβεβαίωσε με μια λακωνική απάντηση κι εν συ-

12. Δικαῖος Β. Βαγιακάκος, «Ἡ καταγωγή τοῦ Βενιζέλου», *Λακωνικά*, τχ. 18, Νοέ.-Δεκ. 1966, σ. 190.

13. Ο Τωμαδάκης (ό.π., σσ. 21-22) εσφαλμένα αναπαράγει απόσπασμα από τον Παπαντωνάκη ως απόσπασμα της επιστολής του Ελ. Βενιζέλου προς τον Διγενάκη!

14. ...αρκετά χρόνια ύστερα από τη σχετική εισήγησή μου στο Ε΄ Τοπικό Συνέδριο Λακωνικών Σπουδών (Μυστράς, 2019) [δημοσιευμένη στο: *Λακωνικά Σπουδαί*, τ. 23 (Πρακτικά), Εταιρεία Λακωνικών Σπουδών, Αθήνα 2025], όπου αναπαρήγαγα τα εσφαλμένα της βιβλιογραφίας!

15. «Ο πατέρας τοῦ Ἐλ. Βενιζέλου κατά τήν Ἐπανάστασιν τοῦ 1821», *Τὸ Βήμα*, αρ.φ. 872, 18-3-1948, σ. 3. Σημ.: Στην εν λόγω επιστολή, σε αντίθεση με όσα γράφει ο Τωμαδάκης, ο Βενιζέλος δεν κάνει καμία αναφορά σε καταγωγή από τους Κρεββατάδες.

16. Πρόκειται για τον βουλευτή Χανίων Κυριάκο Κ. Μητσοτάκη (1883-1944), γιο του γερο-Κωστή Μητσοτάκη (1843-1898) και της Κατίγκως Βενιζέλου (1858-1934), πατέρα του πρώην πρωθυπουργού Κωνσταντίνου Μητσοτάκη (1918-2017) και παππού του νυν πρωθυπουργού Κυριάκου Μητσοτάκη (1968-). Σύμφωνα με τον Αναγνωστόπουλο (*Λακωνική Δράσις*, ό.π.) οι Σγουρίτσας και Μητσοτάκης υπήρξαν συμφοιτητές στη Νομική Σχολή προ του 1910.

17. Αγησίλαος Σγουρίτσας, «Ο έκ Μυστρά Βενιζέλος: Μιά δήλωσις τοῦ ἰδίου», *Λακωνική Δράσις*, αρ.φ. 98, 10-10-1965, σ. 11.

νεχεία εξιστόρησε –σύμφωνα με τη μαρτυρία του Σγουρίτσα– τα περιγενεαλογίας του, ξεκινώντας από τον Μπενιζέλο Κρεββατά¹⁸, αναφέροντας όμως ως παππού του κάποιον Λευτεράκη Βενιζέλο και όχι τον Χατζηπέτρο Βενιζέλο¹⁹.

Για πρώτη φορά, όμως, το ζήτημα της γενεαλογίας απέκτησε δημόσιες και πολιτικές διαστάσεις εν όψει των εκλογών του Μαρτίου

18. Παρατίθεται παρακάτω απόσπασμα από το κείμενο του Αγ. Σγουρίτσα, όπως δημοσιεύθηκε στην εφημερίδα «Λακωνική Δράσις»:

«[...] Διαρκούντος και εν τῇ ἀρχῇ τοῦ γεύματος ἐκείνου, ὁ [...] Αναστασόπουλος, ἤγειρε τὸ ποτήριόν του πλήρες οἴνου καὶ προσεκάλεσε τοὺς συνδαιτυμόνας [...] νὰ πῶμεν εἰς ὑγίαν τοῦ Βενιζέλου.

–“Αἱ! Ὁχι. Ἡκούσθη ζωηρῶς λέγων ὁ Βενιζέλος. Πρέπει νὰ πῶμεν πρῶτον εἰς ὑγίαν τῆς οἰκοδεσποίνης, καὶ ὑψώσε ταύτοχρόνως καὶ αὐτὸς ὄρθιος τὸ ποτήρι του...

– Κύριε Βενιζέλο, εἶπε τότε ὁ Αναστασόπουλος, ἡμεῖς οἱ Σπαρτιάται τιμῶμεν τὸν Ξένιον Δία κα...

– Μά, καὶ ἐγὼ Σπαρτιάτης εἶμαι! διέκοψε λέγων ὁ Βενιζέλος.

[...] ἐτόλμησεν ὁ 30ετής περίπου τότε, γράφων δὲ τῶρα τὰ παρόντα, [...] νὰ εἴπω:

– “Ὅστε εἶναι ἀληθῆ κ. Βενιζέλο ὅσα ὀλιγοήμερον ἐπὶ φιλτατος, υἱὸς δὲ τῆς ἀδελφῆς σᾶς κ. Κυριάκος Μητσότακῆς μοῦ ἔλεγεν, ὅτι πράγματι εἶσθε ἀπὸ τὸν Μυστρά, ἀπὸ τὴν οἰκογενεῖαν Κρεββατᾶ”;

– Μάλιστα! ἀπαντᾷ ἐκείνος. Βεβαιώτατα!

Καὶ συνεχίζων μᾶς εἶπε τὰ ἐξῆς περίπου καὶ αὐταῖς λέξεσιν:

–“Ὁ προπάππος μου Βενιζέλος Κρεββατᾶς, γέννημα καὶ θρέμμα τοῦ Μυστρά, κατεδιώχθη ὑπὸ τῶν Τούρκων, λόγῳ τῆς πατριωτικῆς ζωηρότητός του καὶ ἠναγκάσθη νὰ καταφύγῃ εἰς τὸ Τσιρίγο, τὸ συμπεριλαμβανόμενον τότε εἰς τὰ Ἐνετοκρατούμενα ἐπτάνησα. Ἐκεῖθεν, μετὰ τινα χρόνον, κατήλθεν οἰκογενειακῶς εἰς τὴν Κρήτην, ὅπου ἐγεννήθη καὶ ὁ πάππος μου Ἐλευθέριος Βενιζέλος. Οἱ Κρητικοί, ὅταν τὸν ἔβλεπαν ἢ ἔκαναν λόγον περὶ αὐτοῦ ἔλεγον: Νὰ ὁ Ἐλευθεράκης τοῦ Βενιζέλου, παραλείποντες τὴν λέξιν “Κρεββατᾶς”. Οὕτω, ὅταν ἐμεγάλωσε τὸν ἔλεγον ὅπως καὶ πρῶτα, δηλαδὴ “Λευτεράκη τοῦ Βενιζέλου”, καὶ ἔκτοτε μᾶς ἔμεινεν ὡς ἐπώνυμον τὸ “Βενιζέλος”. Ἀπὸ ἐκείνον δὲ ὠνομάσθηκα καὶ ἐγὼ Ἐλευθέριος Κυρ. Βενιζέλος”».

Ὁ Αναγνωστόπουλος (Λακωνική Δράσις, ὁ.π.), επικαλούμενος πρακτικὸ τοῦ Συνδέσμου των ἐν Ἀττικῇ Λακεδαιμονίῳ με ἡμερομηνία 20-10-1910, ἀνέφερε πῶς ὁ Βενιζέλος ἐπανάλαβε τὴν ἴδια δῆλωση περὶ τῆς καταγωγῆς του καὶ ἐνώπιον τοῦ διοικητικοῦ συμβουλίου τοῦ Συνδέσμου, ὅταν ἐκεῖνον τὸν ἐπισκέφθηκε σύσσωμο γιὰ νὰ του ἐνεχειρίσει τιμητικὸ ψήφισμα. Σημειώνεται, ἐπίσης, πῶς ὁ Αἰγισίλαος Σγουρίτσας υπῆρξε μέλος τοῦ Δ.Σ. τοῦ Συνδέσμου ἀπὸ τὴν ἰδρυσὴ του (1902), διατελώντας καὶ Πρόεδρος τῆς διετίας 1955-1956. Τὸ 1910, ὅταν συναντήθηκε με τὸν Βενιζέλο, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν ἐπίδοση τοῦ τιμητικοῦ ψηφίσματος, ἦταν Εἰδικὸς Γραμματεᾶς τοῦ Συνδέσμου (βλ.: Συλλογικὸ, Λακωνικά 1902-2002. Ἐπετειακὴ ἔκδοσις των 100 χρόνων τοῦ Συνδέσμου, Σύνδεσμος των ἐν Ἀττικῇ Λακεδαιμονίῳ, Ἀθήνα 2003, σσ. 136-138).

19. Ὅπως ἀναφέρθηκε καὶ παραπάνω (βλ. υποσημ. 9), ὑπάρχουν διαφορετικὲς ἐκδοχὲς γιὰ τὸ ὄνομα τοῦ παπποῦ τοῦ Βενιζέλου. Ὁ Αναγνωστόπουλος στὸ ἀρθρο του (Λακωνική Δράσις, ὁ.π.), διορθώνοντας τὴν ἀφήγησι τοῦ Σγουρίτσα, ἀναφέρει ὡς «πεπλανημένον» τὸν Βενιζέλο ὅσον ἀφορᾷ στὴ λανθασμένη ἀπόδοσι τοῦ ονόματος τοῦ παπποῦ τοῦ ἀπὸ τὸν ἴδιο ὡς «Λευτεράκη»! Εἶναι δυνατὸν, ὅμως, ὁ Βενιζέλος νὰ γνῶριζε πῶς προπάππος τοῦ υπῆρξε κάποιος ὀνόματι Μπενιζέλος Κρεββατᾶς –στηρίζοντας πᾶνω στὸ ὄνομα αὐτὸ τὴ γενεαλογικὴ τοῦ σύνδεση με τοὺς Κρεββατᾶδες– ἀλλὰ νὰ ἀγνοοῦσε τὸ ὄνομα τοῦ παπποῦ του; Ἡ πρόκειται γιὰ νοθευμένη μνήμη τοῦ Σγουρίτσα; Ἀν καὶ ἀποτελεῖ σημαντικὴ μαρτυρία γιὰ τὸ ζήτημα τῆς γενεαλογίας των Βενιζέλων, κυρίως διότι προκύπτει πῶς τὴν ἴδια γενεαλογικὴ παράδοσι διατηροῦσαν καὶ οἱ Μητσότακῆδες ἀρκετὸ καιρὸ πρὶν ὁ Βενιζέλος ἐμφανισθεῖ ὡς πολιτικὸς στὴν Ἑλλάδα, ἡ ἀφήγησι τοῦ Σγουρίτσα ἐνδεχομένως χάνει μέρος τῆς αξιοπιστίας τῆς λόγω τῆς παραπάνω μικρῆς –ἀλλὰ διόλου ἥσσονος σημασίας– λεπτομέρειας.

του 1912. Ο Τωμαδάκης στο βιβλίο του «Ο Βενιζέλος ἔφηβος» ἔγραφε πως οι εφημερίδες «Χρόνος» και «Αθήναι» υποστήριξαν πως ο Βενιζέλος ήταν «ξένος» και ως τέτοιος δεν θα είχε το δικαίωμα του εκλέγειν και εκλέγεσθαι! Διεδίδετο, ἔτσι, εκείνη την εποχή πως θα ήταν υποψήφιος στη Λακωνία ως απόγονος του Κρεββατά²⁰. Η σειρά των γεγονότων, ὁμως, ήταν διαφορετική.

Σύμφωνα με την εφημερίδα «Χρόνος», τα Χριστούγεννα του 1911, ο Γεώργιος Φικιώρης, αρχηγός του βενιζελικού συνδυασμού στη Λακεδαίμονα, σκαρφίστηκε ως τέχνασμα τα περί καταγωγής του Βενιζέλου από τον Μυστρά για να ενισχύσει πολιτικά τον αδύναμο βενιζελικό συνδυασμό στην περιοχή²¹. Ἐγραφε η εφημερίδα: «Ο κ. Πρωθυπουργός, λέγει ὁ κ. Φικιώρης, κατάγεται ἀπὸ τὸν Μυστράν και ὀνομάζεται ὄχι Βενιζέλος ἀλλὰ Κρεββατάς. Ἐπομένως δικαιούται νὰ ἐκθέσῃ ὑποψηφιότητα καὶ ἐν Λακεδαίμονι!»²².

Επιμένοντας στο θέμα ο «Χρόνος» στις 27 Δεκεμβρίου 1911 και θέλοντας να παρουσιάσει «μίαν λακωνικὴν ἐντύπωσιν» ζήτησε και δημοσίευσε τη γνώμη του βουλευτή Κουλουμβάκη, ο οποίος ἔκανε λόγο για «πρᾶγμα ἀστείότατον» και «μπουρμπουληθρολογήματα»(!), επικαλούμενος, μάλιστα, και την ἄποψη του πολιτευτή Κωνσταντίνου Κρεββατά²³, σύμφωνα με την οποία του εἶχε αναφέρει για το εν λόγω θέμα πως «ἔτσι λέγει αὐτός (δηλαδή ο Βενιζέλος), ἐγὼ ὁμως δὲν ἔχω τρι-

20. Τωμαδάκης, ὁ.π., σσ. 40-41.

21. Την ίδια περίοδο η αντιβενιζελική εφημερίδα «Αθήναι» περιέγραφε δυσοίωνα την πολιτική κατάσταση για τους Φιλελευθέρους στη Λακωνία: «Εἰς τὸν νομὸν τοῦτον ἐκράτει μέχρι πρό τινας ἡ ἰδέα ὅπως μὴ γίνῃ κἂν ἀπόπειρα συμπήξεως Βενιζελικοῦ συνδυασμοῦ, γνωστῆς ἐκ τῶν προτέρων τῆς ἀποτυχίας αὐτοῦ, διότι εἰς τὸν Νομὸν τοῦτον, ὡς γνωστὸν, ἐπικρατοῦν οἱ παλαιοκομματικοὶ [...]. Παρ' ὄλην ὅμως τὴν ἀναμφισβήτητον ταύτην ὑπεροχὴν τῶν παλαιοκομματικῶν, οἱ Βενιζελικοὶ φοβούμενοι μήπως ἀπέχοντες χαρακτηρισθῶσιν ὡς φυγομάχοι, καὶ διὰ τὰ μὴ ἀπολέσσωσι τοῦλάχιστον τὸ ἠθικόν των, ἀπεφάσισαν νὰ καταρτίσωσιν ἴδιον συνδυασμὸν, ἐκ τῶν ἤδη ὑπαρχόντων στελεχῶν.», βλ.: «Πολιτικὴ Κατάστασις: Λακωνικά», Αθήναι, αρ.φ. 3338, 4-1-1912, σ. 2.

22. «Βενιζέλος ἢ Κρεββατάς», Χρόνος, αρ.φ. 2967, 25-12-1911, σ. 5.

23. Ο Κωνσταντίνος Κρεββατάς γεννήθηκε στη Σπάρτη και ἀπεβίωσε στην Αθήνα τον Αύγουστο του 1961. Στην ανακοίνωση της εκδημίας του στον Τύπο (βλ.: «Κοινωνικά», Τὸ Βῆμα, αρ.φ. 4973, 17-8-1961, σ. 2) ἀναφέρεται ὑπὸ την ιδιότητα «πρώην Νομάρχης». Ὅπως προκύπτει ἀπὸ ἔγγραφα στο «Ψηφιακὸ Ἀρχεῖο Ἐλευθερίου Βενιζέλου», ο Κων/νος Κρεββατάς διετέλεσε Νομάρχης Μεσσηνίας (1931-1932) και Ἐβρου (1933) ἐπὶ Κυβερνήσεων Ἐλ. Βενιζέλου, ἐνῶ ἀπὸ μια πρόχειρη ἔρευνα στο διαδίκτυο διαπιστώνεται πως υπηρέτησε ἔτισης ὡς Νομάρχης στους νομοὺς Καβάλας, Ηρακλείου, Δράμας, Σερρών, Κιλκίς και Ρεθύμνου, τόσο ἐπὶ πρωθυπουργίας Βενιζέλου ὅσο και μετέπειτα. Οἱ δύο ἄνδρες, ὡστόσο, φαίνεται πως διατηροῦσαν ἐπικοινωνία και εἶχαν ἀναπτύξει πολιτικούς δεσμούς ἤδη ἀπὸ την εποχὴ του Α' Παγκοσμίου Πολέμου, ὅπως προκύπτει ἀπὸ ἀχρονολόγητη μεν ἐπιστολὴ του Κρεββατά πρὸς τον Βενιζέλο, με ἀναφορὰ δὲ στην ἐνδεχόμενη πτώση των Δαρδανελλίων και τη διεξαγωγὴ ἐθνικῶν ἐκλογῶν, ἔγγραφο ἀναρτημένο στο ἀποθετήριο του «Ψ.Α.Ε.Β.».

αύτην οίκογενειακήν παράδοσιν»²⁴.

Λίγες ημέρες αργότερα, όμως, την πρωτοχρονιά του 1912, ο Κωνσταντίνος Κρεββατάς με δήλωσή του στη βενιζελική εφημερίδα «*Πατρίς*» διέψευθε τον Κουλουμβάκη «*σύρων περίπου τήν ούράν του από τήν υπόθεσιν*», όπως σχολίασε σκωπτικά ο Τωμαδάκης²⁵. Διευκρινίζει, λοιπόν, ο Κων. Κρεββατάς: «*Ο κ. Κουλουμβάκης διατελεῖ ἐν πλάνη, διότι οὐδέποτε εἶπον αὐτῷ ὅσα μοί ἀποδίδει. Παρ' ἄλλου τινὸς βεβαίως θὰ ἤκουσε ταῦτα ὁ κ. βουλευτής, ἀφοῦ ὄντως ποικίλαι φῆμαι ἐκυκλοφόρησαν ἐνταῦθα κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος, ἐν σχέσει πρὸς τὸ ζήτημα τοῦτο. Τὸ ἀληθές εἶνε ὅτι πλειστάκις τότε παρὰ πολλῶν ἠρωτήθην ὡς πρὸς τὴν οὕτω θρυλουμένην συγγένειαν τῆς οἰκογενείας μου μετὰ τοῦ κ. Βενιζέλου, οὐδένα ὅμως ἠδυνάμην νὰ διαφωτίσω, διότι καὶ ἐγὼ αὐτὸς οὐδὲν σαφές καὶ θετικὸν περὶ τούτου ἐγνώριζον, ὡς οὐδέποτε λαβῶν εὐκαιρίαν συναντήσεως μετὰ τοῦ κ. Βενιζέλου, καίτοι ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν ἐκ πηγῶν πολλῶν καὶ διαφόρων εἶχον πληροφορηθῆ, κατὰ τρόπον ἀόριστον, περὶ τῆς τοιαύτης τοῦ κ. Βενιζέλου καταγωγῆς*»²⁶.

Την περίοδο αυτή ο αντιβενιζελικός Τύπος επιχειρούσε να βάλλει τον Βενιζέλο με κάθε τρόπο²⁷. Μεταξύ άλλων, του ασκούσε κριτική για τη διαχείριση του Κρητικού Ζητήματος, τον παρουσίαζε ως θύμα του πνευματισμού, ενώ αμφισβήτησε την ιθαγένειά του ως Έλληνα πολίτη²⁸. Όταν ο Βενιζέλος αποφάσισε να απαντήσει στα περί της ιθαγένειάς του, επέλεξε να δοθούν προς δημοσίευση στην «*Πατρίδα*»²⁹ δύο επίσημα πιστοποιητικά (ένα σχετικά με την απονομή αριστείου προς τον πατέρα του για τις υπηρεσίες του στον Αγώνα κι ένα έτερο από το Γενικό προξενείο Κρήτης περί ιθαγένειας του ίδιου), δεν έκανε όμως καμία νύξη στα περί της καταγωγής του από τους Κρεββατάδες, προφανώς διότι δε διέθετε επίσημα στοιχεία πέραν των οικογενειακών προφορικών παραδόσεων.

Αρκετά χρόνια αργότερα, στα τέλη του 1921, αφού είχε γίνει ο Βενιζέλος της Ελλάδος των δύο ηπειρών και των πέντε θαλασσών, αλλά και της εκλογικής συντριβής του 1920, βρέθηκε στη Νέα Υόρκη, ταξίδι του μέλιτος με τη δεύτερη σύζυγό του Έλενα Σκυλίτση.

24. «Η ύποψηφίότης τοῦ κ. Βενιζέλου ἐν Λακωνίᾳ», *Χρόνος*, αρ.φ. 2968, 27-12-1911, σ. 5.

25. Τωμαδάκης, *ό.π.*, σ. 41.

26. «Επιστολαὶ πρὸς τὴν Πατρίδα», *Πατρίς*, αρ.φ. 6475, 1-1-1912, σ. 7.

27. Βλ. ενδεικτικά: *Χρόνος*, αρ.φ. 2981, 10-1-1912 · *Χρόνος*, αρ.φ. 2984, 13-1-1912 · *Χρόνος*, αρ.φ. 2985, 14-1-1912 · *Χρόνος*, αρ.φ. 2990, 19-1-1912.

28. «Η Τρομερὰ ἀποκάλυψις. Ὁ κ. Βενιζέλος δὲν εἶνε πολίτης Ἑλληνας», *Χρόνος*, αρ.φ. 2984, 13-1-1912, σ. 1.

29. «Ὁ κ. Βενιζέλος εἶνε Ἑλληνας πολίτης. Ἐπίσημα πιστοποιητικά», *Πατρίς*, αρ.φ. 6487, 14-1-1912, σ. 2.

Εκεί ένας άλλος Σπαρτιάτης, ο γυμνασιάρχης Παναγιώτης Χ. Δούκας, συγγραφέας του ογκώδους έργου «*Η Σπάρτη διὰ μέσου τῶν αἰώνων*», θα τον συναντούσε, θα του έθετε το ζήτημα και θα ζητούσε τις έγγραφες κρίσεις του: «*Ἡμεῖς δὲ (ο Δούκας) ἄμα ἐλθόντες ἐνταῦθα (Ν. Υόρκη), [...] παρακαλοῦντες αὐτὸν (τον Βενιζέλο) ὅπως ἐπιφέρῃ ἐγγράφως τὰς κρίσεις του [...] κατὰ τὴν οἰκογένειάν του, ἐὰν πραγματικῶς προήρχετο ἐκ τῆς οἰκογενείας Κρεββατᾶ, [...] μετὰ τινος δὲ ἡμέρας συναντήσας αὐτὸν καὶ προσωπικῶς ἐπανελάβον τὴν παράκλησιν, μοὶ ὑπεσχέθη δὲ ὅτι ἤθελεν ἀνταποκριθῆ εἰς τὴν παράκλησίν μου καὶ ἤθελε διατυπώσῃ ἐγγράφως ὅσα γνῶριζε. Τότε δὲ μοὶ εἶπεν ὅτι εἶναι βέβαιον καὶ ἀληθές ὅτι ἡ καταγωγή τῆς οἰκογενείας εἶναι ἐκ τῆς τῶν Κρεββατᾶ. [...] δύναμαι πλέον ἐξ ἰδίας ἀντιλήψεως νὰ βεβαιώσω, ὅτι τόσον ὁ Κορ Βενιζέλος, ὅσον καὶ ὁ ἐκ Σπάρτης Κ. Κρεββατᾶς καὶ οἱ περὶ αὐτοὺς παραδέχονται τὴν ταυτότητα τῆς οἰκογενείας των*»³⁰. Ο Δούκας, μάλιστα, τον προέτρεψε να προσθέσει δίπλα στο επίθετο «Βενιζέλος» και το επίθετο «Κρεββατάς»³¹! Παρ' όλα αυτά, δεν έλαβε ποτέ έγγραφως τη γνώμη του Βενιζέλου, παρά τις επίμονες οχλήσεις του τόσο προς εκείνον όσο και προς συνεργάτες του: «*[...] δὲν ἔλαβον μέχρι τοῦδε οὐδεμίαν ἀπάντησιν, ὅπερ βεβαίως θὰ προέρχεται ἐκ τῶν πολλῶν ἐνασχολήσεων εἰς ζητήματα ἐθνικὰ σπουδαιότερα*»³², επιχείρησε να δικαιολογήσει την υπεκφυγή του Βενιζέλου!

Είναι φανερό πως ο Βενιζέλος την περίοδο αυτή αρκέστηκε να συντηρεῖ τις φημολογίες περὶ της εκ Μυστρά καταγωγῆς του σε προφορικό επίπεδο και να παρέχει προφορικές διαβεβαιώσεις σε ιδιωτικές συζητήσεις, απέφευγε, όμως, να εκτεθεῖ δημοσίως ἢ γραπτῶς ὅποτε του ζητήθηκε. Ακόμα και οι απαντήσεις που δόθηκαν στον Τύπο το 1912 στηρίχθηκαν αποκλειστικά και μόνο σε επίσημα έγγραφα και ὄχι σε φήμες ἢ οικογενειακές παραδόσεις που ήταν αδύνατο να τεκμηριωθούν.

Όταν, όμως, τον Μάιο του 1929 έφτανε στη Σπάρτη ως πρωθυπουργός, έχοντας κερδίσει για πρώτη φορά ὅλες τις ἔδρες της περιοχῆς στις βουλευτικές και γερουσιαστικές εκλογές που είχαν

30. Δούκας, ὁ.π., σσ. 808-809.

31. «*Ἐγὼ δὲ συνέστησα εἰς τὸν Κον Βενιζέλον ὅτι θὰ ἦτο πρᾶξις ἀξίεπαινος, ἐὰν καὶ αὐτὸς καὶ τὰ τέκνα του προσελάμβανον καὶ τὸ ἐπίθετον Κρεββατᾶς πρὸ τοῦ Βενιζέλος, ἀκολουθοῦντες τὸ παράδειγμα τῶν Βυζαντινῶν προπατόρων, οἵτινες συνήθως ἔφερον δύο καὶ τρία ἐπώνυμα ἐνδόξου καταγωγῆς, οὐχὶ διότι ἤθελε προσδώσει εἰς τὸ ἐνδοξότατον ἤδη ἐπώνυμόν του νέαν αἴγλην, ἀλλ' ἐκ σεβασμοῦ πρὸς τὴν ἐπιφανεστάτην ἐκείνην οἰκογένειαν, τῆς ὁποίας κατὰ τὸν φυσικὸν νόμον τῆς κληρονομικότητος ἔχει τὰς ἀρετὰς κληρονομήσει καὶ ἐξ εὐγνωμοσύνης ὅπως δαιωνίζεται τὸ ἐπώνυμον Κρεββατᾶς, τῆς μεγάλης καὶ ἀρχαιστάτης ἑλληνικῆς οἰκογενείας τῆς Πελοποννήσου*», Δούκας, ὁ.π., σ. 809.

32. Δούκας, ὁ.π., σσ. 808-809.

προηγηθεί, ήταν προφανής η διάθεση και η πρόθεσή του να συνδεθεί με τον τόπο και τους Κρεββατάδες· με κάθε ευκαιρία!

Αρχικά, στις 7 Μαΐου από το μπαλκόνι του Δημαρχείου της πόλης ανέφερε «και ἐγὼ ἀπὸ ἐδῶ, ἀπὸ τὸν Μυστρά, κατάγομαι...»³³, ενώ μία ημέρα αργότερα φτάνοντας στον Μυστρά χαιρέτησε τους κατοίκους που τον ανέμεναν στην πλατεία του χωριού, αποκαλώντας τους «*συγχωριανούς του*»³⁴!

Οι τοπικοί άρχοντες φαίνεται πως γοητεύθηκαν από τη σύνδεση αυτή και κυρίως από την παραδοχή της. Ο δήμαρχος Σπάρτης, Ηλίας Γκορτσιολόγος, χωρίς άμεση αναφορά στους Κρεββατάδες κατά την προσφώνησή του ανέφερε: «*Κύριε Πρόεδρε, Ἡ πατρίς τοῦ Λεωνίδα καὶ τῶν τριακοσίων μὲ ἀνέκφραστον χαρὰν καὶ ὑπερηφάνειαν ὑποδέχεται τὸν ἔνδοξον γόνον της, [...] τὸν γίγαντα Κυβερνήτην, ἄνδρα ἀντάξιον τῶν προγόνων μας, οἵτινες διὰ τὸ πρὸς τὴν Πατρίδα καθῆκον ἔζων, ἐκινουῦντο καὶ ἔπιπτον. Ἡ χαρὰ καὶ ἡ ὑπερηφάνεια ἡμῶν τῶν Σπαρτιατῶν γίνεται ἀκόμη μεγαλειτέρα διότι θέλομεν νὰ πιστεύωμεν, ὅτι ἀπὸ τὰ ἱερά αὐτὰ χῶματα, τὰ ὁποῖα ἐξέθρεψαν τόσοις ἥρωας μετεφυτεύθη ἡ ρίζα πέραν ἐκεῖ εἰς τὴν ἠρωϊκὴν μεγαλόνησον Κρήτην, ὅπου εὔρε γόνιμον ἔδαφος νὰ ἀναπτυχθῆ καὶ ἀποδώσῃ τὸν μεγαλιέτερον καρπὸν της, Σᾶς τὸν ἀνυπέβλητον πολιτικὸν ἄνδρα*»³⁵. Ο πρόεδρος της Κοινότητας Μυστρά, Λεωνίδας Μανουσάκης, πιο ενθουσιώδης, τον καλωσόριζε ως εξής: «*Οἱ Μιστριῶται σήμερα μὲ ἀπερίγραπτον χαρὰν ὑποδέχονται ὑμᾶς τὸν ἐνδοξότερον πολιτικὸν τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος. Εἴμεθα ὑπερήφανοι, ὅτι κατάγεσθε ἀπὸ τὴν μικρὰν αὐτὴν ἱστορικὴν γωνίαν τῶν Παλαιολόγων. Ὡς πρόεδρος τῆς κοινότητος Μιστρά ἔχω τὴν ἐντολὴν καὶ εὐχαρίστως σᾶς ἀναγγέλω, ὅτι τὸ κοινοτικὸν συμβούλιον Μιστρά συνελθὸν χθὲς ἐν ἐκτάκτῳ συνεδριάσει, ἀνεκήρυξεν ὑμᾶς πρῶτον ἐπίτιμον δημότην Μιστρά καὶ ὡς καταγόμενον ἐκ Μιστρά, ἀλλὰ πρὸ παντὸς καὶ κυρίως εἰς ἔνδειξιν ὀφειλομένης εὐγνωμοσύνης ἔναντι τῶν μεγίστων ὑπηρεσιῶν, τὰς ὁποίας προσεφέρατε καὶ εἰς τὸ Ἔθνος. Καὶ εἶθε ἡ μοῖρα ὡς Μιστριώτην νὰ ἐπιφυλλάσῃ, ὅπως ἐπιτύχητε τὴν ἐπανάκτησιν τῆς πόλεως τῶν ὀνείρων μας καὶ τὴν ἀνασύστασιν τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους*»³⁶!

Πράγματι, το κοινοτικό συμβούλιο Μυστρά τον ανακήρυξε επίτιμο δημότη εστιάζοντας στην εκ Μυστρά καταγωγή του. Στο σχετικό ψήφισμα, καταγεγραμμένο στο βιβλίο πρακτικῶν της Κοινότητας, αναφέρεται:

33. Λουμάκης, ὀ.π., σ. 44.

34. «Ο κ. Πρωθυπουργός εἰς τὴν κοιτίδα τῶν προγόνων του», *Πατρίς*, αρ.φ. 423, 9-5-1929, σ. 8.

35. «Ο λαὸς τῆς Τριπόλεως καὶ τῆς Σπάρτης ὑπεδέχθη ἐν ἐξάλλῳ ἐνθουσιασμῶ τὸν κ. Πρωθυπουργόν», *Πατρίς*, αρ.φ. 422, 8-5-1929, σ. 8.

36. «Ο κ. Πρωθυπουργός εἰς τὴν κοιτίδα τῶν προγόνων του», *Πατρίς*, αρ.φ. 423, 9-5-1929, σ. 8.

«Τὸ κοινοτικὸν Συμβούλιον Μιστρᾶ συνελθὸν ἐκτάκτως σήμερον τὴν βην τοῦ Μηνὸς Μαΐου τοῦ ἔτους 1929 εἰς συνεδρίασιν εἰς ἣν παρέστησαν οἱ κάτωθι ὑπογεγραμμένοι κ.κ. Κοινοτικοὶ Σύμβουλοι, καὶ ἀκοῦσαν μετὰ προσοχῆς τὸν Πρόεδρον αὐτοῦ ἀναπτύξαντος ὅτι ὁ αὔριον ἀφικνούμενος ἐξοχώτατος Πρόεδρος τῆς Κυβερνήσεως ἔλκει τὴν καταγωγὴν ἐκ τῆς ἐνδόξου κωμοπόλεως Μιστρᾶ, τυγχάνων γόνος τῆς ἱστορικῆς οἰκογενείας Κρεββατᾶ καὶ ὅτι ἡ Κοινότης Μιστρᾶ δέον ν' ἀνακηρύξη τοῦτον ἐπίτιμον Δημότην, εἰς ἔνδειξιν ὀφειλομένης αὐτῷ εὐγνωμοσύνης ἀπέναντι τῶν ὑψίστων ὑπηρεσιῶν του πρὸς τὴν Πατρίδα.

Ψηφίζει

1ον) Θεωρεῖ ὑποχρέωσιν αὐτοῦ ν' ἀνακηρύξη ὁμοφώνως πρῶτον ἐπίτιμον Δημότην τῆς ἐνδόξου πόλεως τῶν Παλαιολόγων τὸν ἐξοχώτατον Πρόεδρον τῆς Κυβερνήσεως κ. Ἐλευθέριον Κ. Βενιζέλον, γόνον τῆς ἱστορικῆς ἐκ Μιστρᾶ οἰκογενείας Κρεββατᾶ, εἰς ἔνδειξιν ὀφειλομένης αὐτῷ εὐγνωμοσύνης ἀπέναντι τῶν ὑψίστων ὑπηρεσιῶν τὰς ὁποίας οὗτος προσέφερεν εἰς τὸ Ἔθνος.

2ον) Ἐξουσιοδοτεῖ τὸν κ. Πρόεδρον αὐτοῦ ἵνα ἀπόσπασμα τοῦ παρόντος ἐνχειρίση τῷ ἀξιοτίμῳ κ. Προέδρῳ τῆς Κυβερνήσεως καὶ προσφωνήσῃ αὐτὸν καταλλήλως»³⁷.

Ἡ επίσκεψη του Βενιζέλου στον Μυστρά είχε μονάχα ἓνα ἀμφίδρομο κοινὸ χαρακτηριστικὸ, τόσο για ἐκεῖνον ὅσο και για τους ντόπιους: τὴ σύνδεση με τὴν οικογένεια Κρεββατᾶ. Μετὰ τὴν προσφωνήση του προέδρου Μανουσᾶκη τὸν καλωσόρισε και ὁ κομματάρχης των Φιλελευθέρων τῆς Κοινότητος, ὁ ὁποῖος στὸν λόγο του ἐξιτόρησε τὴ δράση τῆς οικογένειας Κρεββατᾶ. Ἐπειτα, συνοδεῖα του ἐφόρου ἀρχαιοτήτων Θεμιστοκλή Καραχάλιου, ὁ Βενιζέλος περιηγήθηκε στὴ βυζαντινὴ καστροπολιτεία. Ἐκεῖ, ἀφοῦ ἐπισκέφθηκε τὰ μνημεῖα, παρατέθηκε πρὸς τιμὴν του γεῦμα στὸ προαύλιο τῆς Παντάνασσας, κατὰ τὴ διάρκειά του ὁποῖου ζήτησε να πληροφορηθεῖ περισσότερα στοιχεῖα για τους Κρεββατάδες. Ἐπισκέφθηκε, μάλιστα, τὰ ερεῖπια τῆς οἰκίας Κρεββατᾶ, ὅπου φωτογραφήθηκε, τόσο κατὰ μόνος ὅσο και με τὴ σύζυγό του Ἑλενα.

Κατὰ τὴ διάρκειά του ταξιδιοῦ του στὴν περιοχή³⁸ ἦταν εμφανὴς ἡ

37. Ἀρχεῖο Κοινότητος Μυστρά/Πρακτικὰ Συνεδριάσεων Κοινοτικοῦ Συμβουλίου Μυστρά. Πρῶτὴ δημοσίευση στὸ: Νίκος Ι. Καρμοίρης, «Ὁ Βενιζέλος ἐπίτιμος δημότης Μυστρά (II)», *Λακωνικὸς Τύπος*, ἀρ.φ. 6359, 6-5-2022, σ. 3.

38. Νίκος Ι. Καρμοίρης, «Τὸ ταξίδι του Ἐλευθερίου Βενιζέλου στὴν Λακεδαίμονα μέσα ἀπὸ τὸν Τύπο», *Λακωνικαὶ Σπουδαί*, τ. 23 (Πρακτικὰ), Ἐταιρεία Λακωνικῶν Σπουδῶν, Ἀθήναι 2025.

πρόθεσή του να εκμεταλλευτεί πολιτικά τη φημολογούμενη σχέση του με τον Μυστρά, τη Λακεδαιμόνα και τους Κρεββατάδες, είτε υπήρχε πραγματική σύνδεση είτε όχι. Τόσο ο Βενιζέλος όσο και ο βενιζελικός Τύπος θέλησαν να αναδείξουν τις μακρινές ρίζες της οικογένειας Βενιζέλου από την οικογένεια Κρεββατά του Μυστρά κατά τη διάρκεια της πρωθυπουργικής επίσκεψης στη Λακεδαιμόνα. Ο αθηναϊκός βενιζελικός Τύπος, ο οποίος παρουσίασε ειδησεογραφικά την επίσκεψη του πρωθυπουργού, χρησιμοποίησε στις επικεφαλίδες του βαρύγδουπους τίτλους, που σε μεγάλο βαθμό εστίαζαν είτε στο πανηγυρικό κλίμα της υποδοχής είτε στην «καταγωγή» της οικογένειας Βενιζέλου από την οικογένεια Κρεββατά της Λακεδαιμόνος³⁹. Μάλιστα, η εφημερίδα *«Ελεύθερον Βήμα»*, φίλα προσκείμενη προς εκείνον, η οποία τον ακολουθούσε με απεσταλμένο της, καταγράφοντας κι αποτυπώνοντας και φωτογραφικά το ταξίδι του, για αρκετές ημέρες αργότερα εξακολουθούσε να δημοσιεύει φωτογραφικό υλικό στα πρωτοσέλιδά της, στην πλειονότητα του από τον Μυστρά, με αναφορές στις προγονικές του ρίζες⁴⁰!

Ο Κωνσταντίνος Λουμάκης έγραφε στα *«Λακωνικά»* την άνοιξη του 1981 σχετικά με το άκουσμα της φράσης *«και ἐγὼ ἀπὸ ἐδῶ κατάγομαι»*, την οποία ο Βενιζέλος εκφώνησε από το Δημαρχείο: *«Βέβαια, ἐμεῖς τὰ παιδιά πού τὸν ἀκούσαμε νὰ τὸ λέει αὐτό, βγάλαμε ἀμέσως τὸ συμπέρασμα, ἀφοῦ δὲν ἤμαστε σὲ θέση νὰ ἐξακριβώσουμε τὴν ἀλήθεια, ὅτι δῆθεν, μ' ἐκεῖνο τὸ τόσο χοντρὸ καὶ μεγάλο ψέμμα του, προσπαθοῦσε νὰ ξεγελάσῃ τοὺς Βασιλόφρονες Σπαρτιᾶτες, γιὰ νὰ τοὺς πάρῃ μὲ τὸ μέρος του!!»*⁴¹. Ίσως αυτή η παιδική γνώμη να μην απείχε και πολύ από την πραγματικότητα⁴².

39. Καρμυίρης, *Λακωνικά Σπουδαί*, ό.π.

40. *Ἐλεύθερον Βήμα*, αρ.φ. 2546, 11-5-1929 και *Ἐλεύθερον Βήμα*, αρ.φ. 2547, 12-5-1929.

41. Λουμάκης, ό.π., σ. 44.

42. Σύμφωνα με τη μαρτυρία του Ανδ. Βέλμαχου (*Λακωνικά*, ό.π.), τόσο η επίσκεψη του Βενιζέλου στη Λακεδαιμόνα όσο και η αναφορά του στα περί «λακωνικής» καταγωγής του διακρίνονταν από στοιχεία πολιτικών σκοπιμοτήτων. Η δεύτερη, μάλιστα, περίπτωση ίσως αποτέλεσε μια προσπάθεια κατευνασμού των εξαγριωμένων Σπαρτιατών, απόρροια μιας πρωτύτερης κυνικής πολιτικής παραδοχής του. Παραθέτοντας τις μνήμες του, ο Βέλμαχος έγραφε: *«Στις ἐκλογές τοῦ 1928 καὶ 1929 στὴ Λακωνία -ἀπόρρητο μέχρι τότε ὄχυρό τοῦ Ἀντιβενιζελισμοῦ- βγήκαν βουλευταὶ καὶ γερουσασταί, ὄλοι Βενιζελικοί. Αὐτὸ “καλοκάρδιε” τὸν Βενιζέλο, ὁ ὁποῖος λίγο μετὰ τὶς ἐκλογές [...] ἐπεσκέφθη γιὰ πρώτη φορὰ τὴ Σπάρτη, ἔπειτα ἀπὸ εἴκοσι ἐτῶν πολιτικὴ ζωὴ. Ὃταν βγήκε στὸν ἐξώστη τοῦ Δημαρχείου, ἀφοῦ ἐχαίρετῃσε τὸ πλῆθος, πού παραληροῦσε ἀπὸ ἐνθουσιασμό, εἶπε: “Ἀπὸ καιρὸ ἤθελα νὰ σὰς ἐπισκεφθῶ, ἀλλὰ δὲν εἶχατε καλοὺς δρόμους!”, πού ἐσήμαινε: “δὲν μ’ ἐψήφίζατε!”. Ὁ κόσμος, πού τὸν κατενόησε, ἐγινε ἐξάλλος σὲ ἐκδηλώσεις καὶ πολλοὶ πέταγαν ψηλὰ τὰ καπέλλα τους ἢ οἱ πιὸ “ἐχέφρονες” τᾶθαζαν στὸ γύρισμα τῆς μαγκούρας τους καὶ τὰ σήκωναν ψηλὰ [...]. Ὃταν ξανάγινε ἡσυχία, συνέχισε: “Ἄλλωστε (τὰ θυμᾶμαι κατὰ λέξη) καὶ ἐγὼ ἀπὸ ἐδῶ κατάγομαι. Τὸ σπῆτι τῶν προγόνων μου βρίσκεται ἀκόμη στὸ Μυστρά».*

Παρά ταύτα, το θέμα φαίνεται πως απασχολούσε τους Βενιζέλους κι αποτελούσε μέρος της οικογενειακής τους παράδοσης. Είναι αξιοσημείωτο πως στο αρχείο του Σοφοκλή Βενιζέλου, δευτερότοκου γιου του Ελευθερίου, εντοπίζεται ένα ανυπόγραφο κι ακρονολόγητο δακτυλογραφημένο σημείωμα σχετικά με την καταγωγή της οικογένειας Βενιζέλου από τον Μυστρά της Σπάρτης, το οποίο αναφέρεται στις ιστορικές ρίζες και στην πορεία της οικογένειας Βενιζέλου από το 1770 και τα Ορλωφικά έως και τα πρώτα χρόνια του Ελ. Βενιζέλου, δίνοντας, παράλληλα, σύντομες γενεαλογικές πληροφορίες των απογόνων του Κυριάκου Βενιζέλου. Παρατίθεται παρακάτω αυτούσιο το κείμενο του εγγράφου:

«ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΒΕΝΙΖΕΛΟΥ ΕΚ ΜΥΣΤΡΑ – ΣΠΑΡΤΗΣ

Ἡ οἰκογένεια Βενιζέλου ὠνομάζετο Κρεββατᾶ. Μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τῆς ἐπαναστάσεως τῆς προκληθείσης ὑπὸ τοῦ Ναυάρχου Ὀρλώφ τὸ 1770, ἀπεσταλμένου τῆς Αὐτοκράτειρας τῆς Ρωσσίας Αἰκατερίνης, ἡ οἰκογένεια Κρεββατᾶ ἐτέθη ὑπὸ ἐπιτήρησιν ἀπὸ τοὺς Τούρκους καὶ ἠναγκάσθη νὰ ἐκπατρισθῇ εἰς ἐπτάνησον, διότι διέτρεχε κίνδυνον ἡ ζωὴ της. Ἐν μέλος τῆς οἰκογενείας Κρεββατᾶ ὁ Μπενιζέλος Κρεββατᾶς ἐξεπατρίσθη εἰς Κύθηρα, ὅπου ἐνυμφεύθη καὶ παρέμεινεν ἐκεῖ ὀλίγα ἔτη ἐμπορευόμενος. Βραδύτερον κατέφυγεν εἰς τὰ Χανιά καὶ ἐγκατεστάθη ἐκεῖ ὀριστικῶς, συνεχίζων τὰς ἐμπορικὰς του ἐπιχειρήσεις.

Ὁ Μπενιζέλος Κρεββατᾶς ἀπέκτησε πέντε υἱούς, εἷς δὲ ἐξ αὐτῶν ἦτο ὁ Κυριᾶκος, ὁ πατὴρ τοῦ Ἐλευθερίου Βενιζέλου. Οὗτος ἔλαβεν ὡς ἐπίθετον τὸ "Βενιζέλος" ἀπὸ τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς του "Μπενιζέλος" καὶ δὲν ἠκούετο πλέον Κρεββατᾶς.

Ὁ Κυριᾶκος Βενιζέλος ἦτο ἐγγράμματος καὶ ἐσυνέχισε τὸ ἐμπόριον τοῦ πατρὸς του. Νεώτατος ἔλαβε μέρος εἰς τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1821 καὶ ἐτιμήθη μὲ τὸ χαλκοῦν ἀριστεῖον τοῦ ἐθνικοῦ ἀγῶνος. Οἱ τρεῖς ἀδελφοὶ τοῦ Κυριάκου ἐφονεύθησαν εἰς τὸν ἱερὸν ἀγῶνα, ὁ δὲ τέταρτος ἀδελφός του Χατζῆ Νικολὸς Μπενιζέλος ἐστάλη εἰς Πελοπόννησον, διὰ νὰ συνεννοηθῇ μὲ τοὺς ἐν Ἑλλάδι Ἀρχηγούς τῆς ἐπαναστάσεως.

Ὁ Κυριᾶκος Βενιζέλος ἐξωρίσθη ὑπὸ τῆς Τουρκικῆς Κυβερνήσεως τὸ 1843 καὶ ἐδημεύθη ὀλόκληρος ἡ κινητὴ καὶ ἀκίνητος περιουσία του. Ἡ ἐξορία του διήρκησε 19 ἔτη. Ἐπανῆλθεν εἰς Κρήτην τὸ 1862. Ξαναεξορίσθη τὸ 1866 καὶ ἔμεινεν ἐξόριστος ἐπὶ ὀκτῶ ἔτη, ἐπανελθὼν εἰς τὰ Χανιά τὸ 1874.

Ο Κυριάκος Βενιζέλος είχε σύζυγον τήν Στυλιανήν Πλουμιδάκην ἑγγονήν τοῦ ἐκ Θερίσσου Ἀρχηγοῦ Βασιλείου Χάλη.

Τέκνα Κυριάκου καὶ Στυλιανῆς

1) Μαρία σύζυγος Γεωργ. Γιαννουδάκη γεννηθεῖσα τὸ 1846

2) Ἐλένη σύζυγος Ἀνδ. Νοστράκη γεννηθεῖσα τὸ 1852

3) Αἰκατερίνη σύζυγος Κωνστ. Μητσοτάκη γεννηθεῖσα τὸ 1858

4) Ἀγαθοκλῆς ἀσθενικὸς γεννηθεὶς τὸ 1861. Ἀπεβίωσε τὸ 1897

5) Ἐλευθέριος γεννηθεὶς τὴν 11/23 Αὐγούστου 1864 εἰς Μουρνιές Χανίων. Ἐβαπτίσθη εἰς τὸν ἐκεῖ ναὸν τοῦ Ἁγίου Ἐλευθερίου καὶ ὠνομάσθη Ἐλευθέριος, διότι ὁ νωνὸς του εἶχε τὴν προαίσθησιν, ὅτι θὰ ἀπελευθερώσῃ τὴν πατρίδα του.

6) Εὐάνθια σύζυγος Βασ. Σαρειδάκη γεννηθεῖσα τὸ 1870.

Ο Ἐλευθέριος ἐφοίτησεν εἰς τὸ Δημοτικὸν Σχολεῖον τῆς Σύρου, ὅπου ἦτο ἐξόριστος ἢ οἰκογένειά του.

Τὸ Ἑλληνικὸν Σχολεῖον καὶ τὴν Α' Γυμνασίου ἔκανεν εἰς τὰ Χανιά.

Τὴν Β' καὶ Γ' Γυμνασίου εἰς τὰς Ἀθήνας εἰς τὴν ἰδιωτικὴν Σχολὴν τοῦ Ἄντωνιάδου.

Τὴν Δ' Γυμνασίου εἰς τὸ Γυμνάσιον Σύρου.

Ἐτελείωσε τὸ Γυμνάσιον τῷ 1880 εἰς ἡλικίαν 16 ἐτῶν»⁴³.

Ἀν ἐπιχειρούσαμε νὰ χωρίσουμε σε περιόδους τὸ ζήτημα τῆς συγγένειας τῶν Βενιζέλων με τοὺς Κρεββατάδες θὰ μπορούσαμε νὰ κάνομε τὸν ἐξῆς διαχωρισμὸ: α) Ἡ περίοδος τῆς φημολογίας, ἕως δηλαδὴ τὰ μέσα τοῦ 1929, β) τὸ ταξίδι στη Σπάρτη καὶ ἡ δημόσια παραδοχὴ, καὶ γ) ἡ μακρὰ περίοδος ἀπὸ τὴν παραδοχὴ μέχρι σήμερα. Σε αὐτὴ τὴν τρίτη περίοδο ἔχουν διατυπωθεῖ αρκετὲς ἀπόψεις, ὅπως ἐπώθηκε καὶ στὴν ἀρχὴ τῆς παρούσας ἐισήγησης. Σε μία ἀπ' αὐτὲς ὁ γενεαλόγος Δημήτρης Μαυριδερός, στὴ μελέτη του γιὰ τὴ γενεαλογία τοῦ Ἐλευθερίου Βενιζέλου⁴⁴, υποστήριξε μέσω τῆς ἐρευνᾶς του τὴ σύνδεση τῶν Βενιζέλων με τοὺς Κρεββατάδες, τοὺς ὁποίους συνέδεε ὡς παρακλάδι με τὴ βυζαντινὴ οἰκογένεια τῶν Λασκαραιῶν τοῦ Μυστρά.

Ποία ἦταν, ἐν τέλει, ἡ σχέση τῶν Βενιζέλων με τοὺς Κρεββατάδες; Τὴν καλύτερη ἀπάντηση ἴσως δίνει ὁ Στέφανος Στεφάνου, ἰδιαιτέρως γραμματέας τοῦ Βενιζέλου. Γράφει, λοιπόν, ὁ Στεφάνου: «*Ἡ σύνδεση*

43. Μουσεῖο Μπενάκη/Ἀρχεῖο Σοφοκλή Βενιζέλου/Φ. 035, ἀρ. τεκμ. 26. Ἀντίγραφο συναντάται καὶ στο: Μουσεῖο Μπενάκη/Ἀρχεῖο Ἀναστασίου Κεραμειανίδη/Φ. 09, ἀρ. τεκμ. 64. Ψηφιακὰ διαθέσιμα στο ἀποθετήριο: <https://venizelosarchives.gr>. Πρῶτὴ δημοσίευση στο: Νίκος Ι. Καρμυρίρης, «Ἐνα ἐγγραφο ἀπὸ τὸ ἀρχεῖο τοῦ Σοφοκλή Βενιζέλου», *Λακωνικὸς Τύπος*, ἀρ.φ. 6188, 28-8-2021, σ. 3.

44. Μαυριδερός, ὁ.π.

του ἑλλείποντος κρίκου στήν γενεαλογία τῶν Κρεββατάδων τοῦ Μυστρά με τούς Μπενιζέλους-Κρεββατάδες τῶν Χανίων δέν ἐπιτυγχάνεται μέ πλήρη ἱστορικά στοιχεῖα. Γίνεται, ὅπως συνήθως, ἡ σύνδεση διὰ τῶν προφορικῶν παραδόσεων τῆς οἰκογενείας Βενιζέλου. Καί συγκεκριμένα, γνωστός φορέας τῶν παραδόσεων αὐτῶν εἶναι ὁ πατέρας τοῦ Ἐλευθερίου Βενιζέλου, Κυριαῖκος, καί σέ συνέχεια, ὁ ἴδιος ὁ Ἐλευθέριος Βενιζέλος. Ὁ τελευταῖος, ἐπιβεβαίωσε μέ πεποιθήση, τήν ἄμεση σχέση συνέχειας τοῦ γενεαλογικοῦ του κλάδου πρὸς τούς Κρεββατάδες τοῦ Μυστρά. Δυστυχῶς, ὅμως, ἴσαμε τώρα δέν ἔγινε δυνατὸ νὰ ἐπικυρωθεῖ μέ γενεαλογικὲς ἔρευνες ἢ σύνδεση αὐτή, καί νὰ ἐξακριβωθεῖ πλήρως κατὰ πόσον ὁ Βενιζέλος Κρεββατᾶς τῶν Χανίων ἦτανε, πράγματι, γόνος τῶν Κρεββατάδων τοῦ Μυστρά»⁴⁵.

Γιατί, ὅμως, ἓνας ἐπιτυχημένος ἐπαναστάτης νὰ δημιουργήσῃ καὶ μετέπειτα ὡς κορυφαῖος πολιτικός νὰ συντηρήσῃ τὸν μῦθο τῆς οἰκογενειακῆς καταβολῆς του ἀπὸ μία ἐνδοξη οἰκογένεια τῆς Λακεδαιμόνου, εἴαν αὐτὸς πράγματι δὲν ἴσχυε ἢ δὲν εἶχε ἐστὼ κάποια ελάχιστη βάση; Καὶ πόσα πολιτικὰ οφέλη πίστευε ὅτι θὰ ἀποκόμιζε ὁ πολιτικός «τεχνίτης τοῦ ἐφικτοῦ» οδεύοντας πρὸς τὴ δύση τῆς πολιτικῆς του σταδιοδρομίας; Ἄλλωστε, οφέλη ἀπὸ τὴ δημόσια παραδοχὴ του στη Σπάρτη δὲν ἀποκόμισε⁴⁶. Οἱ Σπαρτιάτες, οἱ Λακεδαιμόνιοι καὶ ἐυρύτερα οἱ Λάκωνες δὲν ἐπηρεάστηκαν ἀπὸ τὶς πιθανές «ἐντοπιότητες» καὶ ἐξακολουθοῦσαν νὰ ψηφίζουν με τὰ πολιτικὰ κριτήρια ποὺ ψηφίζαν καὶ νωρίτερα.

Ὅμως, ἀκόμα καὶ ἀν ἡ καταγωγὴ δὲν ἴσχυε, ἀκόμα καὶ ἀν ἦταν ἓνα εφεύρημα τοῦ Βενιζέλου, ἡ ἐπιλογὴ του νὰ συνδεθεῖ με τούς Κρεββατάδες τοῦ Μυστρά ἀποτυπώνει τόσο τὸ μεγαλεῖο τοῦ ονόματος «Κρεββατᾶς» ὅσο καὶ τὸ βεληνεκές τοῦ Παναγιώτη Κρεββατᾶ καὶ τῆς φαιμελιάς του.

Προσωπικὰ πιστεύω πὺς ἡ σχέση Βενιζέλων-Κρεββατάδων ἔχει κάποιο ἔρεισμα, χωρὶς αὐτὸ νὰ σημαίνει ὅτι δὲν ἐπιχειρήθηκε ἡ πολιτικὴ ἐκμετάλλευση κατὰ περιπτώσεις τόσο ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Βενιζέλο⁴⁷ ὅσο καὶ ἀπὸ βενιζελικούς κύκλους ἢ ὀπαδούς. Ὅπως καὶ νὰ ἔχει, ὅμως, ἡ σύνδεση Βενιζέλων-Κρεββατάδων δὲν ἔχει μονάχα ἀποτυπωθεῖ στὴν τοπικὴ λαϊκὴ μνήμη (καὶ ἴσως γιὰ μερικούς νὰ ἀποτελεῖ καὶ καύχημα), ἔχει συνδεθεῖ ἐπ' ἀόριστον με τὸν Βενιζέλο. Στις 18

45. Στεφάνου, ὁ.π., σσ. 4-5.

46. Σχετικὰ με τὰ ἐκλογικὰ ἀποτελέσματα βλ. στο: Καρμοίρης, *Λακωνικαὶ Σπουδαί*, ὁ.π.

Μαρτίου 1936 ο Βενιζέλος πεθαίνει. Στις 19 Μαρτίου η εφημερίδα «*Η Καθημερινή*» ξεκινούσε το βιογραφικό αφιέρωμά της στον Ελευθέριο Βενιζέλο ως εξής: «*Είς τήν Σπάρτην ὑπῆρχε κατὰ τὰ τέλη τοῦ 18ου αἰῶνος ἡ οἰκογένεια Κρεββατᾶ*»⁴⁸...

47. Κατά τη διάρκεια των εργασιών της ημερίδας «*Ο ρόλος και η συμβολή του Παναγιώτη Κρεββατά στην Επανάσταση*», ο Μελέτης Η. Μελετόπουλος έθετε το ζήτημα σε πολιτική βάση ως εξής: «*Όταν το 1929 ο Βενιζέλος ήρθε στον Μυστρά, πήρε ένα γαϊδουράκι και ανηφόρισε στο σπίτι του Κρεββατά, λέγοντας ότι αυτό είναι το σπίτι του προγόνου του, του Κρεββατά. Αυτό το ζήτημα παραμένει ανοιχτό. Υπάρχουν, βέβαια, στοιχεία που το στηρίζουν. Πάντως, είτε υπάρχει κάποιο έρεισμα στη θεωρία ότι ο Βενιζέλος ήταν απόγονος των Κρεββατάδων είτε όχι, νομίζω ότι η κίνηση του Βενιζέλου είχε έναν καθαρά επικοινωνιακό χαρακτήρα. Επειδή ήταν αντιπαθής στην Πελοπόννησο, ήθελε να βρει έναν τρόπο να προσπελάσει τον σκληρό πυρήνα της Πελοποννησιακής Δημογεροντίας μέσω του ονόματος "Κρεββατάς" και να αποκτήσει, ενδεχομένως, κάποια σχέση με το τοπικό σύστημα*». Βλ. σχετικά εδώ: <https://www.youtube.com/watch?v=dvSjKd65Yw>

48. «*Ο Ελευθέριος Βενιζέλος· Ἡ πολυκύμαντος σταδιοδρομία του· Τὰ κυριώτερα στάδια τῆς ζωῆς του· Αὐγούστος 1864-Μάρτιος 1936*», *Η Καθημερινή*, αρ.φ. 5080, 19-3-1936, σσ. 3-4.

Βιβλιογραφία

Αρχειακές πηγές

- Αρχείο Κοινότητας Μυστρά/Πρακτικά Συνεδριάσεων Κοινοτικού Συμβουλίου Μυστρά
- Βιβλιοθήκη της Βουλής/Αρχείο Εφημερίδων και Περιοδικών/ εφημερίδα *Αθήναι*/1912
- Βιβλιοθήκη της Βουλής/Αρχείο Εφημερίδων και Περιοδικών/ εφημερίδα *Το Βήμα*/1948
- Βιβλιοθήκη της Βουλής/Αρχείο Εφημερίδων και Περιοδικών/ εφημερίδα *Το Βήμα*/1961
- Βιβλιοθήκη της Βουλής/Αρχείο Εφημερίδων και Περιοδικών/ εφημερίδα *Έλευθερον Βήμα*/1929
- Βιβλιοθήκη της Βουλής/Αρχείο Εφημερίδων και Περιοδικών/ εφημερίδα *Έσπερινός Ταχυδρόμος*/1937
- Βιβλιοθήκη της Βουλής/Αρχείο Εφημερίδων και Περιοδικών/ εφημερίδα *Η Καθημερινή*/1936
- Βιβλιοθήκη της Βουλής/Αρχείο Εφημερίδων και Περιοδικών/ εφημερίδα *Πατρίς*/1912
- Βιβλιοθήκη της Βουλής/Αρχείο Εφημερίδων και Περιοδικών/ εφημερίδα *Πατρίς*/1929
- Βιβλιοθήκη της Βουλής/Αρχείο Εφημερίδων και Περιοδικών/ εφημερίδα *Χρόνος*/1911
- Βιβλιοθήκη της Βουλής/Αρχείο Εφημερίδων και Περιοδικών/ εφημερίδα *Χρόνος*/1912
- Μουσείο Μπενάκη/Αρχείο Σοφοκλή Βενιζέλου/Φ. 035
- Μουσείο Μπενάκη/Αρχείο Αναστασίου Κεραμειανίδη/Φ. 09
- Ψηφιακό Αρχείο Ελευθερίου Βενιζέλου (<https://venizelosarchives.gr>)

Μονογραφίες – Άρθρα

- Άναγνωστόπουλος Γ.Δ., «Κρεββατάδες και Λακεδαίμων», *Λακωνικά*, τχ. Α', έκδ. "Ένωση τών έν Άττικῆ Λακεδαμονίων, έν Αθήναις 1932, σσ. 173-291.
- Άναγνωστόπουλος Γ.Δ., «Σχετικά μέ τήν άπό Μυστρά καταγωγήν του Έλευθερίου Βενιζέλου», *Λακωνική Δράσις*, αρ.φ. 105, 10-5-1966, σ. 4.
- Βαγιακάκος Δ.Β., «Η καταγωγή του Βενιζέλου», *Λακωνικά*, τχ. 18, Νοέ.-Δεκ. 1966, σ. 190.
- Βέης Ν.Α., «Οί Κρεββατάδες του Μυστρά καί οι Βενιζέλοι τής Κρήτης», *Έλευθερία*, αρ.φ. 1395, 20-3-1949, σσ. 1, 4.
- Βέλμαχος Α.Ι., «Γύρω άπό τήν καταγωγή του Έλευθερίου Βενιζέλου», *Λακωνικά*, τχ. 16, Ιούλ.-Αύγ. 1966, σ. 106.
- Βερέμης Θ., *Έλευθέριος Βενιζέλος: ο οραματιστής του εφικτού*, εκδ. Μεταίχιμο, Αθήνα 2017.
- Δασκαλάκης Α., «Ο πατέρας του Έλευθερίου Βενιζέλου δάσκαλος στη Μάνη», *Λακωνικά*, τχ. 55, Ιαν.-Φεβ. 1973, σσ. 7-9.
- Δούκας Π.Χ., *Η Σπάρτη διά μέσου τών αίωνων*, χ.ε., Νέα Υόρκη 1922.
- Καρμοίρης Ν.Ι., «Ένα έγγραφο άπό το αρχείο του Σοφοκλή Βενιζέλου», *Λακωνικός Τύπος*, αρ.φ. 6188, 28-8-2021, σ. 3.
- Καρμοίρης Ν.Ι., «Ο Βενιζέλος επίτιμος δημότης Μυστρά (II)», *Λακωνικός Τύπος*, αρ.φ. 6359, 6-5-2022, σ. 3.
- Καρμοίρης Ν.Ι., «Το ταξίδι του Έλευθερίου Βενιζέλου στην Λακεδαίμονα μέσα άπό τον Τύπο», *Λακωνικά Σπουδαί*, τ. 23 (Πρακτικά), Εταιρεία Λακωνικών Σπουδών, Αθήνα 2025.
- Κατσώρης Α.Δ., «Οί Βενιζέλοι καί ή Μονεμβασία», *Λακωνικά*, τχ. 62, Μάρ.-Απρ. 1974, σσ. 46-47.
- Κρεββατάς Δ., *Άπό τον Παναγιώτη Κρεββατά στον Έλευθέριο Βενιζέλο*, χ.ε., Αθήνα 1994.
- Λουμάκης Κ., «Έλευθέριος Κρεββατάς-Βενιζέλος (Η έκ Μυστρά καταγωγή του Έλευθ. Βενιζέλου)», *Λακωνικά*, τχ. 102, Μάρ.-Απρ. 1981, σσ. 43-45.
- Μακράκη Λ., *Έλευθέριος Βενιζέλος 1864-1910. Η διάπλαση ενός ηγέτη*, ΜΙΕΤ, Αθήνα 1992.
- Μαυριδερός Δ., *Έλευθέριος Βενιζέλος (1864-1936). Γενεαλογική προσέγγιση της άπό αρρεονογία καταγωγής του*, Αθήνα 2006.

- Μητσοτάκη Ζ., «Γενεαλογικό Δένδρο Οικογένειας Βενιζέλου», *Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών και Μελετών "Ελευθέριος Κ. Βενιζέλος"*, <https://www.venizelos-foundation.gr/wp-content/uploads/genealogical-tree.pdf>.
- Παπαντωνάκης Γ.Ε., *Η πολιτική σταδιοδρομία του Έλευθ. Βενιζέλου*, τ. Α', Τύποις Έκδοτικής, Αθήνα 1929.
- Σγουρίτσας Α., «Ο έκ Μυστρά Βενιζέλος: Μιά δήλωση του ίδιου», *Λακωνική Δράσις*, αρ.φ. 98, 10-10-1965, σ. 11.
- Στεφάνου Σ. Ι., *Έλευθέριος Βενιζέλος: πλαστοργός Ιστορίας*, έκδ. Ίδρυμα Ιστορίας Ελευθερίου Βενιζέλου, Αθήνα 1977.
- Συλλογικό, *Λακωνικά 1902-2002. Επετειακή έκδοση των 100 χρόνων του Συνδέσμου*, Σύνδεσμος των εν Αττική Λακεδαιμονίων, Αθήνα 2003.
- Τωμαδάκης Ν.Β., *Ο Βενιζέλος έφηβος (γενεαλογικά, άλληλογραφία, κείμενα)*, εκδ. Κυδωνία, Αθήνα 1964.
- Φραντζής Α., *Έπιτομή τής Ιστορίας τής αναγεννηθείσης Ελλάδος*, τ. Α', Έν Αθήναις 1839.

εικ.1 (α-ε): Λεπτομέρειες από τον αθηναϊκό Τύπο του 1912.

ΑΠΙΣΤΕΥΤΟΙ ΑΠΟΚΑΛΥΨΕΙΣ
Ο Κ. ΠΡΩΤΟΥΡΓΟΥΣ ΘΥΜΑ ΤΟΥ ΠΝΕΥΜΑΤΙΣΜΟΥ
ΔΙ ΠΝΕΥΜΑΤΙΣΤΙΚΑΙ ΣΥΝΕΔΡΙΑΣΕΙΣ
ΤΟ ΤΡΑΠΕΖΑΚΙ ΚΑΤΑΓΓΕΛΛΕΙ ΤΗΝ ΥΠΑΡΞΙΝ ΣΥΝΩΜΟΤΩΝ
Ο ΔΗΛΗΤΕΡΙΑΣΤΗΣ ΦΕΛΛΑΧΟΣ

Ἐπὶ θμερὸν πολλῶν εἶχον φθίσου μέγας ἤμων ἀπίστουτοί πρῶματικῶς διαδόσεισ δι' ἐκπληγτικὰ γεγονότα

εἰς πνευματιστικὴν περιφραστικὴν ἀγῶνα, ἀποκαλύπτου τοῦ ἀσέβου ἄνθρωπου, ἐπὶ πλὴθυσ ἀπὸ ἀσέβων ἐπὶ πλὴθυσ ἀπὸ ἀσέβων ἐπὶ πλὴθυσ ἀπὸ ἀσέβων

ρετήσουν καὶ κατὰ τὸν ἀνορθωτικὸν ἀγῶνα, ἀποκαλύπτου τοῦ ἀσέβου ἄνθρωπου, ἐπὶ πλὴθυσ ἀπὸ ἀσέβων ἐπὶ πλὴθυσ ἀπὸ ἀσέβων

α. Χρόνος, 10-1-1912
 (φ. 2981, σ. 5)

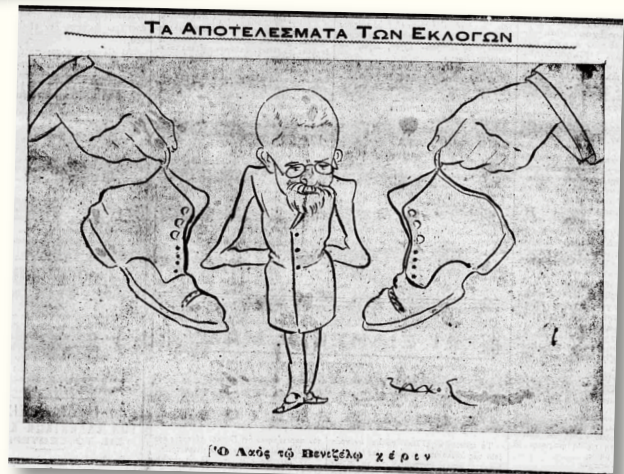
Ἡ ΤΡΟΜΕΡΑ ΑΠΟΚΑΛΥΨΙΣ
Ο Κ. ΒΕΝΙΖΕΛΟΣ ΔΕΝ ΕΙΝΕ ΠΟΛΙΤΗΣ ΕΛΛΗΝ
ΤΟ ΔΗΜΙΟΥΡΓΟΥΜΕΝΟΝ ΧΑΟΣ

Ὁ κ. ἀπεκαλύφθη χάρις παρὶ τῆς ἡλικίας πέρρουσ εἰς τὴν Ἑλλάδα τὰ συμφύροντα, τὰ ὅποια δὲ ἕωρον

β. Χρόνος, 13-1-1912
 (φ. 2984, σ. 1)

ΠΑΤΡΙΣ
Ο Κ. ΕΛ. ΒΕΝΙΖΕΛΟΣ
ΕΙΝΕ ΕΛΛΗΝ ΠΟΛΙΤΗΣ
ΕΠΙΣΗΜΑ ΠΙΣΤΟΠΟΙΗΤΙΚΑ
ΔΙ ΚΛΗΟΜΟΤΟΥ ΨΕΥΔΟΛΟΓΙΑΙ
ΠΩΣ ΑΝΑΪΡΟΥΝΤΑΙ

γ. Πατρίς, 14-1-1912
 (φ. 6487, σ. 2)

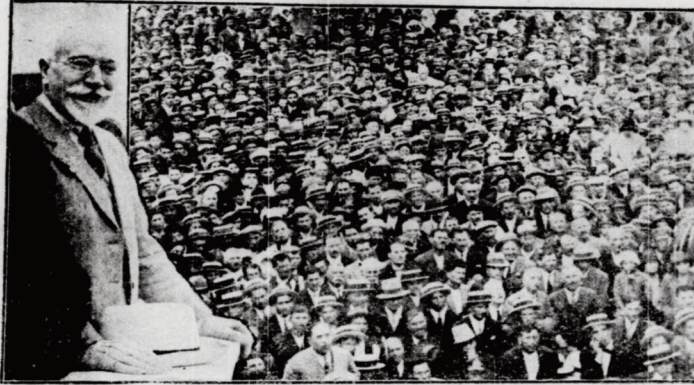
δ. Χρόνος, 14-1-1912
 (φ. 2985, σ. 1)

ΤΑ ΦΑΙΔΡΑ
ΤΗΣ ΠΡΩΤΟΥΡΓΙΚΗΣ ΓΕΝΗΛΟΓΙΑΣ
ΕΙΣ... ΔΙΕΤΗΣ ΗΡΘΕΙ

Ἀπιστοῦτος καμικὸ εἶνε τῷ θετὸν δεκτὸ ἀπὸ τῶν ἀσέβων ἐπὶ πλὴθυσ ἀπὸ ἀσέβων

ε. Χρόνος, 19-1-1912
 (φ. 2990, σ. 2)

ΑΠΟ ΤΗΝ ΥΠΟΔΟΧΗ ΤΟΥ κ. ΒΕΝΙΖΕΛΟΥ ΕΙΣ ΤΗΝ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΝ

Ὁ κ. Βενιζέλος χαιρετίζων τὸν λαὸν τῆς Σπάρτης ἀπὸ τὸν ἐξώστην τοῦ δημαρχείου.

εικ.2: «...καὶ ἐγὼ ἀπὸ ἐδῶ κατάγομαι!» Μονταρισμένη φωτογραφία του Βενιζέλου στο μπαλκόνι του Δημαρχείου Σπάρτης με τον λαό της Σπάρτης κάτωθέν του, ὅπως δημοσιεύθηκε στο πρωτοσέλιδο της εφημερίδας «*Ἐλεύθερον Βῆμα*» στις 10 Μαΐου 1929.

εικ. 3: Φωτογραφικό στιγμιότυπο ἀπὸ τὴν ἐπίσκεψιν τοῦ Βενιζέλου στὴν καστροπολιτεία τοῦ Μυστρά. πηγή: Δ. Κρεββατάς, *Ἀπὸ τὸν Παναγιώτη Κρεββατά στον Ἐλευθέριο Βενιζέλο*, χ.ε., Ἀθήνα 1994, σ. 372.

εικ. 4: Λεπτομέρεια από το πρωτοσέλιδο της εφημερίδας «Ελευθέρων Βήμα» (11-5-1929). Το ζεύγος Βενιζέλου στα ερείπια της οικίας της οικογένειας Κρεββατά.

εικ. 5: Φωτογραφία από το γεύμα προς τιμὴν του Ελ. Βενιζέλου στον Μυστρά, η οποία δημοσιεύθηκε στο πρωτοσέλιδο της εφημερίδας «Ελευθέρων Βήμα» στις 11-5-1929. Μεταξύ των παρακαθήμενων διακρίνεται και ο δήμαρχος Σπαρτιατῶν Ηλίας Γκορτσολόγος.

εικ. 6: Στις 12 Μαΐου 1929 η εφημερίδα «Ελεύθερον Βήμα» δημοσίευσε στο πρωτοσέλιδο της φωτογραφία του Βενιζέλου στον Μυστρά. Η φωτογραφία συναντάται και στο βιβλίο του Δ. Κρεββατά (ό.π., σ. 371) με την εξής λεζάντα: «Πιστός στην οικογενειακή του παράδοση για την καταγωγή των Βενιζέλων των Χανίων από τους Κρεββατάδες του Μυστρά, ο Βενιζέλος φωτογραφίζεται πάνω στα ερείπια του αρχοντικού των Κρεββατάδων στην λακωνική νεκροπολιτεία».

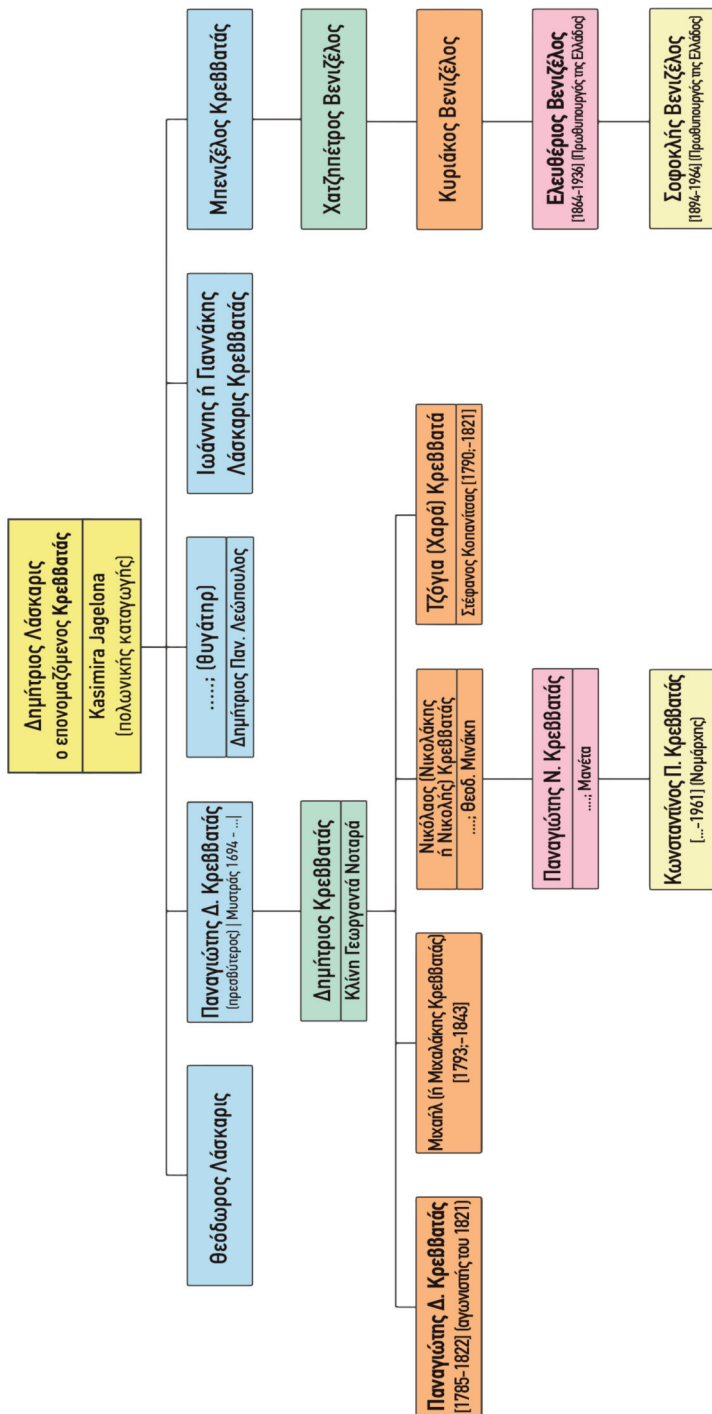
εικ. 7: Ο Ελευθέριος Βενιζέλος με τη σύζυγό του, Έλενα, στον Μυστρά.

πηγή: venizelos-foundation.gr

εικ. 8: Ο Βενιζέλος με τη συνοδεία του στη βυζαντινή καστροπολιτεία του Μυστρά. Διακρίνονται αριστερά η σύζυγός του, Έλενα και δεξιά η νύφη του, Μαρίκα.

πηγή: elvenizelos.org.gr

εικ. 9: Λασκαραίοι – Κρεββατάδες – Βενιζέλοι. Πρόχειρο γενεαλογικό διάγραμμα, στο οποίο περιλαμβάνονται κυρίως πρόσωπα που αναφέρονται στην παρούσα εισήγηση από τους κλάδους των Παναγιώτη και Μπενιζέλου Κρεββατά, βασισμένο στη γενεαλογική έρευνα του Δημητρίου Μαυριδέρου [*Ελευθέριος Βενιζέλος (1864-1936). Γενεαλογική προσέγγιση της από αρρενογονία καταγωγής του*, Αθήνα 2006].